

BENEDIKTINCI I ŠKOLSTVO

Branko Horvat

Uvod

Benediktinski red je veoma značajan čimbenik razvoja Europe, njezinog obrazovanja u vjerskom i znanstvenom smislu. Potaknuti od svoga osnivača, benediktinci su neumorno uzdizali europskog čovjeka na svim područjima humanističkog pogleda na svijet i to samo slijedeći dva gesla, prvo onog poznatijeg: moli i radi¹, a sve pod vidom drugog gesla, koje je zapravo službeno geslo benediktinskog reda: neka je u svemu slava Bogu². Benediktinsko zalaganje ne možemo shvatiti, ako ne shvatimo, kao prvo, vrijeme u kojem je sveti Benedikt živio te činjenice koje su utjecale na njegov život, a zatim i Pravilo koje je sveti Benedikt sastavljao kroz petnaestak godina. Čitajući to Pravilo i promatrajući život redovnika koji su po njemu živjeli, vidjet ćemo kako je svaki aspekt benediktinske karizme i djelovanja kompaktna cjelina i time neodvojiva od ostalih dijelova karizme jer odvajanjem svakog pojedinog dijela cjelina gubi svoju prvotnu jačinu smisla. Tako je i škola sastavni dio te cjeline i morat ćemo je promatrati kroz prizmu ostalih sastavnica benediktinskog djelovanja.

1. Temelji benediktinske škole

Benediktinsku školu nemoguće je promatrati bez dva najbitnija njezina temelja: njezinog utemeljitelja, svetog Benedikta iz Nursije i Pravila ili Regule koju je sveti Benedikt dao svojim učenicima. Stoga ćemo u prvome dijelu promotriti život samog osnivača reda benediktinaca i škole benediktinskog samostana, čime ćemo zapravo posvjestiti činjenice koje su utjecale na razmišljanje i djelovanje svetog Benedikta te njegovo

formiranje Pravila za život benediktinskih redovnika, a time i važnost tih činjenica za pokretanje obrazovnog sustava koncentriranog u samostanima.

1.1. Sveti Benedikt

Život svetog Benedikta započeo je oko 480. u Nursiji, u pokrajini Umbriji. Rodio se u dobrostojećoj obitelji, a tradicija uz njega spominje i njegovu sestru blizanku, svetu Skolastiku. Grgur Veliki nam svjedoči u svojoj knjizi «Dijalozi» kako je u blizini njegovog rodnog grada u Kastorijanskoj dolini već u njegovo dječjačko doba u špiljama živjelo nekoliko monaha iz čega možemo pretpostaviti kako se sveti Benedikt dosta rano susreo sa monaškim načinom života. Kad je dorastao do školske dobi, poslan je na studije u Rim, gdje je mladi Benedikt vidio udes čitavog Carstva. Naime, to je vrijeme slabljenja Rimskog carstva u kojemu maha uzimaju neredi, nesigurnost i iskvarenost. Istodobno, život u Rimu je mladome Benediktu pridonio spoznajom o načinu i organizaciji života Crkve te oblicima monaškog života koji su u Rimu u to vrijeme postojali. No, kako je rimska svakodnevica postajala sve nemoralnija, prema riječima Grgura Velikog, od poroka svijeta i svjetske mudrosti Benedikt bježi ali ne u pustinju, nego odlazi u Affile, gradić udaljen pedesetak kilometara od Rima živjeti asketskim životom. Benedikt se kao svet očituje već nakon njegovog prvog čuda, kada je vratio u savršeno stanje razbijeno glineno sito za pšenicu, poslije čega je, odbijajući svjetsku slavu i želeći samo omiljeti Bogu, napustio Affile i otišao u dolinu Aniene u Subiaco tražeći samoću. Smjestio se u jednoj špilji gdje je u društvu monaha Romana provodio pokoru i askezu. U toj špilji je proboravio tri godine i, kako nam Dijalozi vele, kroz to se vrijeme borio sa svojim demonima, napastima, koje je redovito pobjeđivao molitvom i

¹ *Ora et labora*

² *Ut in omnibus glorificetur Deus*

trapljenjem. Unatoč želji da provede čitav život u toj špilji, pristao je na molbu obližnje zajednice monaha cenobita da im postane opatom, ali to još nije početak benediktinskog monaštva. Naime, nakon što je sveti Benedikt donio novi dnevni red stege i rada, monasi su ga htjeli otrovati, no nakon blagoslova hrane otrov nije imao učinka, a sveti Benedikt ponovo odlazi u samoću, u svoju špilju gdje nastavlja svet i krepostan život koji je počeo privlačiti mnoštvo koje je htjelo živjeti poput njega i pod njegovim vodstvom. Tada je sveti Benedikt počeo oko Subiaca organizirati živote tih ljudi u dvanaest samostana koje je uspostavljao i uređivao po primjeru istočnih samostana. Ti samostani su imali svoje vlastite opate, ali su opet ovisili o svetom Benediktu. S godinama, ideal redovništva razvijao se u umu svetog Benedikta te je konačno kulminirao 529. godine kada je na brdu Montecassino sagradio veliki samostan po svome idealu, kao jedinstvenu cjelinu za veliku zajednicu. Takav samostan je postao temelj benediktinskog pustinjaštva. Odijeljen zidom od svijeta, unutar kojih ima sve potrebno za život zajednice koja zajedničkom molitvom i zajedničkim radom dolazi svakodnevno u svojim srcima do krajnjeg cilja naših traženja, do Boga. U takvoj zajednici, 547. godine na rukama braće monaha, umro je sveti Benedikt.

1.2. *Pravilo svetog Benedikta*

Sveti Benedikt, kao i ostali monaški pisci 6. stoljeća, nije imao na umu stvoriti novo ili posve originalno djelo. Nakana njegovog Pravila bila je odrediti asketski nauk za monahe i običaje u samostanu u kojem živi i koji je osnovao. Pravilo nije nastalo odjednom, nego se pretpostavlja kako je pisano negdje između 530. i 547. godine. Benedikt ga je često dopunjavao i prilagođavao prilikama, što samo govori o njegovoj razboritosti. Grgur Veliki nam prenosi kako je Pravilo zapravo njegova biografija ...jer nije mogao drukčije učiti negoli je živio...³ Ono je napisano s dimenzijom uravnoteženosti i umjerenosti što otkriva kako je sveti Benedikt imao velikoga razumijevanja za

ljudsku slabost. No, ta tjelesna umjerenost nadomiješta se strožim unutarnjim životom sredstvima poput šutnje, poniznosti, poslušnosti i intenzivnijeg traženja Boga. Jezik Pravila jest pučki što je još jedan pokazatelj Benediktove naklonjenosti neznatnome čovjeku.

Pravilo je imalo samo jedan cilj: voditi redovnike putem savršenstva.⁴ U njemu Benedikt iznosi svoju ideju o zajednici subraće koja će se odijeliti od svijeta i povući se u smiraj radi lakšeg pronalaženja Boga, ali umjesto pustinje radije bira samostanski način života. Unutar samostana subraća će biti jednaka u svim pravilima, ali će morati među sobom birati opata čija će doživotna dužnost biti brinuti se očinskom brigom za sve redovnike. Dužnosti redovnika određene su prema Evanđelju, a posebice se obaziru na posluš, šutnju i poniznost. Najveći naglasak jest na služenju Bogu, a i tome je u praktičnome životu bilo posvećeno najviše pažnje, bilo u bogoslužju, bilo u zajedničkoj molitvi, bilo opet u čitanju Svetog pisma ili prepisivanju svetih tekstova i učenju svetih nauka iz čega će se zapravo i razviti benediktinska škola. Ostali dijelovi Regule su također veoma važni, a govore o zajedničkom posjedovanju stvari, radu i primanju gostiju. Naime, kako se za sve potrebe brine opat, nije nužno za život redovnika imati nešto privatno. Tako u zajednici ne postoji posebno vlasništvo, a opet nema ni oskudice. Rad je benediktinskoj zajednici također veoma važan jer besposlica je neprijatelj duše.⁵ Kada se ne može obavljati neki fizički rad, u vrijeme za njega predviđeno mora se obavezno čitati, a u Korizmi i nedjeljama još češće. Velika značajka Benediktovog Pravila jest i dobar odnos prema gostima. Svi gosti koji dolaze neka budu primljeni kao Krist, jer će on reći: Gost bijah i primiste me. I nek se svima iskaže primjerena čast, osobito domaćima po vjeri i hodočasnicima.⁶

⁴ Lovro Katić, *Povijest Katoličke Crkve*, Zagreb 1942., 101.

⁵ Pravilo sv. Benedikta 48, 1

⁶ Isto, 53, 1

³ Grgur Veliki, *Dijalozi II*, 36

2. Benediktinska škola

U prijašnjem smo poglavlju vidjeli kako je na razmišljanje i djelovanje svetog Benedikta utjecao susret s raznim društvenim, a kasnije i monaškim pitanjima i problemima. Potaknut tim iskustvima napisao je Pravilo koje je postalo temelj monaškim zajednicama koje su nastanjivale područje čitave kristijanizirane Europe. To Pravilo predviđa samostan kao životni prostor zajednice redovnika i baš u tom samostanu niknut će jedini obrazovni sustav ranoga srednjega vijeka. Stoga ćemo u sljedećem poglavlju ukratko promotriti razvoj benediktinskog reda, zatim sam samostan koji je središte života benediktinskog reda a time i same benediktinske škole, a zatim i njezino značenje za plemstvo i pučanstvo kršćanske Europe ranoga srednjega vijeka.

2.1. Razvoj benediktinskog reda

Nekoliko godina nakon smrti svetog Benedikta Langobardi su razorili samostan te su redovnici morali pobjeći u Rim odakle je papa Grgur Veliki poslao četrdesetak monaha, sa svetim Augustinom na čelu, u Englesku te su tako postali i misionarima. U sljedećih dvjestotinjak godina red se proširio po Francuskoj, Engleskoj i Irskoj, a tada prelazi u njemačke zemlje te na Pirinejski poluotok. Poljaci i Česi sa njima dolaze u doticaj u 10. stoljeću po svetom Vojtjehu, a njegovi učenici šire red u Ugarsku. Od 11. do 13. stoljeća red se širi po rubovima u ono vrijeme poznatoga svijeta. Tako se na istoku, nakon Grčke i Carigrada, osnivaju samostani i u Palestini i Siriji, a na krajnjem sjeverozapadu na Islandu i Grenlandu, a neki autori drže da su počeli evangelizirati Ameriku prije otkrića Kristofora Kolumba.⁷ Taj razvoj je doveo do toga da se između 8. i 9. stoljeća na Zapadu pod pojmom monah počelo podrazumijevati sljedbenika sv. Benedikta. Početak 8. stoljeća vrhunac je prvog razdoblja benediktinskoga reda jer su samostani počeli bivati najefikasnijim organizatorima misijske, ali i gospodarske djelatnosti. Riječju velikog Chateaubrianda, benedik-

tinac je znao sve. No, u 9. i 10. stoljeću dolazi do stagnacije i opadanja broja monaha i moći te značenja samostana. Razlozi su brojni, a najvažniji su: zadovoljavanje redovnika lagodnim životom, ulazak mlakih i razmaženih plemićkih sinova u zajednice, uplitanje države u same samostanske stvari i najezde raznih naroda poput Vikinga, Normana, Mađara i Saracena. Zanimljivo je spomenuti kako u to vrijeme monasi još nisu imali svećenički stalež, odnosno, takva praksa nije postojala. Ona se počela uvoditi između 9. i 11. stoljeća te je postala također jednim od razloga opadanja moći benediktinaca jer su se monasi sve više počeli udaljavati od manualnog rada koji je bio temelj održavanja samostanske zajednice. Takvo stanje počelo je sve više smetati revnim monasima pa su krenuli pokušaji obnove, ali su redovito završavali uspostavom novih, još strožih redova poput cistercita i kartuzijanaca. Najvažniju reformu provela je opatija Cluny koja je kroz sljedećih dvjestotinjak godina čvrsto prednjačila koliko u benediktinskom redu, toliko i u samoj Crkvi. Naime, nekoliko velikih papa poput Grgura VII. i Urbana II. potjecali su iz opatije Cluny. Ova opatija je uspjela povezati oko 2000 samostana u jedno moralno tijelo koje se odupiralo intervenciji laika i koje je disciplinski jačalo. Najveće značajke ove reforme jesu: naglašavanje psalmodije i gregorijanskog korala, stroga poslušnost, liturgija u veličanstvenim crkvama, potencirana separacija od vanjskog svijeta, ali opet ne zaboravljajući na gostoprimstvo prema strancima i hodočasnicima, sekundariziranje manualnog rada te svođenje obrazovanja na duhovnu naobrazbu i teologiju. Uskoro je i ova reforma počela slabiti izazvana duhom novoga vremena, a pogotovo nakon Wormskog konkordata kojime je riješena duga borba oko investiture. Nakon slabljenja Clunyja, benediktinski je red oslabio u ogromnoj mjeri i nikada više neće postići stari sjaj. Od 13. stoljeća broj samostana konstantno opada i od desetaka tisuća europskih samostana ostalo ih je samo oko 1500. Benediktinci u novi vijek ulaze kao znanstvenici i iskusni arhitekti. U 17. stoljeću najznačajnijom na području obrazovanja i znanosti postaje kongregacija Svetog Maura, ali uskoro su nove nevolje, zvane reformacija, prosvjetitelj-

⁷ Ivan Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, sv. I., Split 1963., 39.

stvo, jozefinizam i Francuska revolucija gotovo izbrisale benediktince s lica zemlje. Naime, vrlo je porazna činjenica kako je slavna opatija Cluny 1790. godine proglašena javnim kamenolomom.⁸ Postnapoleonsko doba ne donosi također ništa boljšega. Benediktince udara sekularizacija, zapljene posjeda te nesnošljivi uvjeti života. I tu imamo primjer neshvatljiv zdravome umu: godine 1861. izgradnja željeznice Milano-Genova sraznila je sa zemljom Bramanteov klaustrar milanske opatije Chiaravalle.⁹ Takvo stanje je benediktinsku zajednicu svelo na svega pet stotina monaha. Građevine dokinutih samostana bile su pretvorene redom u muzeje, biblioteke, škole, upravne ili stambene zgrade, kazališta, vojničke ustanove, svratišta, tvornice, kaznionice, a nešto malo u sjemeništa i biskupske dvorove. Ostaci nekoliko znamenitijih opatija bili su, adaptirani za skladišta i konjušnice. Nekima su i temelji iz zemlje bili iskopani, tako da se više i ne zna, gdje su se dizale. Međutim, u drugoj četvrtini 19. stoljeća benediktinci se ponovno obnavljaju, najprije u Bavarskoj i Francuskoj pa onda po Pruskoj i dalje po Europi, u obje Amerike i na ostalim kontinentima. Danas je benediktinski red, uzet u užem smislu, podijeljen u dvadeset i jednu kongregaciju. Svaka vrši regulu prema svojim deklaracijama, konstitucijama i statutima. Svaka ima na čelu opata prezesa, nadopata ili generalnoga opata, a konfederacija svih kongregacija opata primasa, kojega biraju svi opati reda. Opat primas ujedno je opat međunarodnoga kolegija Sv. Anzelma u Rimu. Među kongregacijama ističu se starinom kasinska i engleska, a brojem monaha američanska i beuronska. Najmlađe su slavenska i olivetanska. Sve skupa broje oko 8000 članova u oko dvije stotine samostana, većinom opatija.

2.2. Benediktinski samostan

Benediktinski samostan najbolje je opisao sam osnivač, sveti Benedikt: Samostan treba po mogućnosti sagraditi tako da se sve potrebno,

⁸ Monasi samostana Cascinazza fondazione per la sussidiarietà, Benediktinci i stvaranje europske kulture Našim rukama, ali Tvojom snagom, Split, 2008., 37.

⁹ Isto

to jest, voda, mlin, vrt i raznovrsne radionice nalaze unutar samostana.¹⁰ To je bilo rečeno stoga što osnivač u istoj rečenici veli: ...kako monasi ne bi morali hodati okolo, jer im to duši nimalo ne koristi». Vremenom je ta ideja toliko uznapredovala da su samostani postali mali, autonomni gradovi koji, opasani zidom, mogu prosperirati od vlastitih proizvoda.

Klasičan bi tlocrt izgledao otprilike ovako: središte samostana činio bi klaustrar četverokutnog oblika kojega bi zatvarali crkva, blagovaonica sa kuhinjom do nje, spavaonica i kapitularna dvorana u kojoj bi redovnici raspravljali o poslu ili slušali tumačenje poglavlja iz Pravila. Uokolo su zatim slijedile knjižnica, škola, skriptorij, podrum, bolnica, infirmarij u koji su smješteni bolesnu subraču, prostori za smještaj stranaca i hodočasnika, gostionice, pekare, radionice, žitnice i skladišta za proizvode. Iza tih građevina stajali su vrtovi s ljekovitim biljem, voćnjaci i žitna polja, a najčešće i mlin. Visoki zidovi i opkopi koji su obično okruživali samostan ograđivali su ga od vanjskog svijeta, ali su ga ujedno i štitili u doba ratne opasnosti. Benediktinci su imali trodiobu vremenskog tjeka jednog dana: prvi dio se sastojao od bogoslužja, drugi od intelektualnog rada, a treći od fizičkog rada. Svaki je dan bio podijeljen u osam svetih časova, počinjući i završavajući službom u samostanskoj crkvi. Prva služba počinjala je obično oko dva sata ujutro, a posljednja netom nakon sumraka, prije odmora redovnika. U skladu sa svetim službama u crkvi, redovnici su provodili po nekoliko sati čitajući Bibliju, osobno se moleći i meditirajući. Većinu dana provodili su radeći teške poslove vlastitim rukama, čineći potrebna čišćenja samostana, kuhanje za subraču, brinući se za potrebne namirnice i izvršavajući sve ostale zadaće potrebne za održavanje velike zajednice poput njihove, samostanske.

2.3. Značaj i postignuća benediktinske škole

Unutar samostanske zajednice, kojoj je rad predstavljao obaveznu trećinu dana, školstvo se

¹⁰ Pravilo svetog Benedikta, 66, 6

razvilo prvenstveno temeljeći se na Pravilu jer je sam Benedikt veli kako ...vrijeme što im još preostaje poslije Bdijenja neka braća, kojima je to potrebno, iskoriste za razmatranja psalama i čitanje.¹¹ Samostan je bio škola službe Gospodnje¹² u kojoj se zajednica neprestano formirala radeći, moleći i učeći. Ti samostani udarili su temelje srednjovjekovne kulture i postali središtima znanstvenog i umjetničkog stvaranja.

Tri su glavne aktivnosti benediktinske zajednice na polju znanosti i obrazovanja: prepisivanje i čuvanje starih rukopisa, nastava u školama i književni rad.¹³ Svaki uređeni samostan imao je skriptorij, gdje su posebno izučeni monasi-kopisti vrlo strpljivo, u strogoj šutnji, prepisivali, prije svega, liturgijske knjige, Sveto pismo, djela Crkvenih pisaca, ali i profane grčke i rimske klasičke poput Ovidijevih metamorfoza. U tim skriptorijima stvoreni su razni kaligrafski stilovi, čak i nacionalna pisma, pod čime mislim još uvijek latinicu, ali s osobinama karakterističnim za pojedine narode. Nakon pojave tiska, benediktinci su brzo prihvatili taj novi izum i njime su otisnuli brojne inkunabule. Taj skriptorij je zatim opskrbljivao samostansku knjižnicu bez koje nije mogla biti nijedna zajednica, zbog već spomenutih misli iz Pravila. Monasi su čitali svakog dana, a u korizmenom vremenu davao bi im se kodeks iz kojeg su učili. Koliko su knjige redovnicima bile važne, shvatit ćemo kada se sjetimo usporedbe kako je samostan bez knjiga poput tvrđave bez oružja. Tako su oni ulagali mnogo brige u prepisivanje što više knjiga, njihovu kupnju, zamjene i čuvanje knjiga. Zbog potrebe škole, samostanske knjižnice obično su bile dostupne i neredovničkim, vanjskim čitačima.

Uz knjižnice slijede škole, koje su nekoliko stoljeća bile jedine škole zapadne Europe. Svi su benediktinci redovito morali biti pismeni te je pisari pribor još iz vremena svetog Benedikta

bio uobičajeni monaški inventar. Svaki samostan imao je školu, a veći i po dvije. Jedna od tih dviju bi bila nutarnja, za samostanski pomladak, dječake koji su se već od sedme godine života predavali u samostane kao pueri oblati i druga, vanjska, za dječake izvana, koji su se htjeli osposobiti za kakvu državnu ili crkvenu službu. Čak su i priorati, smješteni po selima, barem kod pojedinaca, širili pismenost. U ovim školama dječaci su podučavani besplatno, najprije u čitanju i pisanju, računanju i pjevanju. Nakon ove osnovne nastave, učilo se sedam slobodnih disciplina opće naobrazbe zvanih artes liberales koje su se dijelile u dva tečaja. Prvi se zvao trivium, a drugi quadrivium. U prvom, nižem tečaju, najčešće su se predavale gramatika s čitanjem latinskih klasika, dijalektika i retorika, a u drugom, višem tečaju, aritmetika, geometrija, astronomija i glazba koja se sastojala od gregorijanskih korala sa svojim prepoznatljivim neumama. Taj viši tečaj je bio uređen samo u bolje opremljenim opatijama. U njih se slao izrazito darovit samostanski pomladak. Školu je vodio scholasticus ili magister scholae. Udžbenici su se rijetko mijenjali pa su neki od njih ostali u upotrebi čitavi srednji vijek.

Zbog negativnog stava Clunyja prema mijenjanju vanjske mladeži i samostanskog pomlatka, ali i prema učenju profanih znanosti, a još više zbog opadanja monaške discipline u 13. i 14. stoljeću, postepeno pada i značenje benediktinskih škola. Naslijedile su ih gradske škole i sveučilišta. Osim toga, nastavi su se posvetili novonastali redovi, posebice augustinci, dominikanci, zatim franjevci i pavlini, a početkom novoga vijeka isusovci.

Uz benediktinsku školu vezana je i literarna djelatnost. Mnogi redovnici su se okušali u pisanju na pučkome govoru te tako počeli utirati put književnim jezicima pojedinih naroda. Pisanja brojnih redovnika bila su uistinu raznovrsna. Tako možemo naći teološka, pravnička, državnička, pedagoška, filozofska, govornička, jezikoslovna, putopisna, glazbena, prirodoslovna, astronomska, gospodarska i liječnička djela. Mo-

¹¹ Isto, 8, 3

¹² Isto, Proslav, 45

¹³ Ivan Otojić, Benediktinci u Hrvatskoj, sv. I., Split 1963., 48.

nasi su rado pisali biografije, nekrologe i kronike svojega kraja ili pak anale svojega naroda. Ovakve zabilježbe ne samo da su otele zaboravu mnoge događaje srednjega vijeka, nego ujedno otkrivaju monaška razmišljanja i njihove osjećaje. Zbirka raznih ugovora i darovnica te čuvanjem javnih isprava benediktinci su postali za nove narode Europe začetnicima njihove povijesti, a njihove kuće skladištima povijesne građe.¹⁴

3. Benediktinci u Hrvatskoj

Općenito se drži da su veze Hrvata s Rimom počele 641. godine. U tom prvom dodiru veliku ulogu odigrao je opat Martin. Njega je papa Ivan IV. poslao s mnogo novca u Dalmaciju i Istru da otkupi zarobljene kršćane te pokupi moći mučenika i donese ih u Rim. Opat Martin je pripadao, po svoj prilici, benediktinskoj Reguli, kojoj su sigurno pripadali i toliki drugi papinski legati poslani hrvatskim vladarima.

Početkom 9. stoljeća Hrvatska je potpala pod franačku vlast. Naskoro su stali u naše krajeve iz Franačke pridolaziti, preko patrijarhata iz Akvileje, redovnici, svećenici i biskupi. Franački su monasi vjerojatno i organizirali prve zapadnjačke samostane u Hrvatskoj. Najdrevniji hrvatski samostan, za koji možemo navesti sigurno povijesno svjedočanstvo, jest onaj što ga je sredinom 9. stoljeća podigao knez Trpimir na položaju Rižinica, između Klisa i Solina. Na Trpimirov dvor bio je pobjegao i ondje od 846. do 848. godine živio glasoviti Saksonac Gottschalk, pa se misli da je upravo na poticaj ovog poduzetnog monaha Trpimir pozvao benediktince u svoju državu. Po uzoru na ostalu kršćansku Europu, koja je bila puna benediktinaca, i hrvatski su vladari osnivali nove ili bogato darivali već postojeće samostane. Vladare su slijedili banovi, župani, dvorjanici i drugi odličnici, a za njima nisu zaostajali ni autonomni dalmatinski gradovi ni imućni građani. U drugoj polovici 11. stoljeća nastaju svi naši kraljevski samostani, a i nekoliko zadužbina hrvatskih odličnika. Kraljica Jelena povjerila je benediktin-

cima grobove hrvatskih vladara i crkvu Sv. Stjepana u Solinu. Koncem 11. stoljeće benediktinci i benediktinke nalazili su se na četrdesetak mjesta po raznim našim krajevima, a u 13. stoljeću što sigurnih, što vjerojatnih benediktinskih mjesta ima oko stotinu.

U razdoblju od Zvonimirove smrti do Kolanova dolaska na hrvatsko prijestolje Hrvatsku su razdirale oštre građanske borbe i ratovi. I najjače opatije trpjele su tada krajnu bijedu. U tom općem metežu na kopnu i moru, neki su samostani zauvijek propali. Među ovima, ponajviše zadužbine hrvatskih vladara, jer su ih ratujuće stranke smatrale državnim ustanovama. Nadošli mađarski kraljevi nisu imali interesa da ih obnavljaju, jer te stare zadužbine podsjećale su ih na kraljevsku kuću koju su željeli što prije zakopati u zaborav, nalazile su se daleko od njih i bile razmjerno malene. Stoga su ugarsko-hrvatski kraljevi požurili da veći dio zadužbina naših domaćih vladara dadu na isključivo raspolaganje i u vlasništvo crkvenom poglavaru u Hrvatskoj, splitskom nadbiskupu. Benediktinci su od svih kraljevskih samostana uspjeli zadržati u svojim rukama jedino Krešimirovu zadužbinu, rogovsku opatiju u Biogradu na moru, koja je doskora prenesena na otok Pašman.

Kao što je bio slučaj u 13. stoljeću u cijeloj Europi, tako je i u Hrvatskoj monaštvo u znaku općeg zastoja i postupnog opadanja. Nedovoljna zaposlenost, zanemarivanje manualnog rada, lagodnost života, učinili su da je stega u opatijama s vremenom popustila i život se monaha udaljio od izvornog ideala. Nedovoljnu zaposlenost nije moglo nadomjestiti intelektualno bavljenje, jer je ono za većinu monaha, i po pravilu i zbog prilika onog vremena, bilo sasvim drugotnog značenja i ograničeno na vrlo maleni dio zajednice. Pojava komende također je pridonijela opadanju monaških zajednica kod nas. Naime, riječju komenda označivalo se privremeno povjeravanje ispražnjene uprave neke opatije susjednom opatu dok se ne uklone zapreke redovitom izboru vlastitog opata. Za raznih ratnih provala nerijetko su biskupi, otjerani iz svojih biskupija, dobivali opatije kao

¹⁴ Isto, str.: 48. – 50.

sredstvo za uzdržavanje. Kasnije, kada je počela opadati samostanska disciplina i kada se stao umanjivati ugled monaškog staleža, dobivao je naslov opata i samostanske prihode biskup ili biskupijski svećenik, ponegdje čak i laik. Ovaj je živio izvan samostana dok je samostanom upravljao prior. Komendatarni opat morao je voditi brigu o samostanu i od prihoda koje je ubirao providjeti za dostojanstven život monaha. Neki su komendatarni opati to i činili, dok je većina ubirala prihode i zapostavljala brigu o samostanima. Neki su čak i propisivali i ograničavali broj monaha u samostanima, te prodavali ili poklanjali samostanske posjede i imovinu. Ono što nisu uspjele uništiti političke neprilike, komenda ili samo opadanje stege i udaljavanje od izvornog ideala monaškog života dogodilo se dolaskom Francuza u naše krajeve početkom 19. stoljeća. Godine 1807. i 1808. odlukama francuske vlade zatvorene su posljednje četiri hrvatske muške benediktinske opatije kod nas: Sv. Krševana u Zadru, Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu, Sv. Jakova u Dubrovniku i Sv. Marije na Mljetu.

Nakon više od sto i pedeset godina, 1965. ponovno je zaživio monaški život u Hrvatskoj. Mala zajednica monaha započela je obnovu samostana i monaškog života po Pravilu sv. Benedikta u drevnoj opatiji Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu.

Zaključak

Kao što smo vidjeli u ovome prikazu, benediktinska povijest jest povijest europskog ranog srednjeg vijeka. Njihov način života u vrijeme osnivanja bio je temeljen na starim tradicijama, ali sa inovativnom idejom koja je odgovarala potrebi onoga vremena. Sveti Benedikt je prepoznao znak vremena te je, kako je povijest pokazala, uistinu izmijenio lice čitavoga kontinenta. Njegovi monasi neumornošću su se držali Pravilo koje je dao sveti Benedikt i slijedeći upute o molitvi, radu i učenju, uspostavili su zajednicu koja je mogla u ono vrijeme savršeno djelovati. Takva zajednica je u početku počela koristiti obrazovanje za svoje potrebe, ali vreme-

nom je sve više laika stizalo njima na izobrazbu, prvenstveno zbog njihove jedincatosti na tome području, ali i kvalitete, a činjenica kako je to obrazovanje bilo besplatno govori nam kako im je bilo važno jedino da je u svemu slava Bogu. Stoga s pravom možemo reći kako su benediktinci odgojili Europu, kako je njihov rad stvorio modernog europskog čovjeka i nemoguće je zamisliti kako bi Europa danas izgledala bez benediktinaca.

Literatura

- Mate Bolonić, Pokušaj obnavljanja benediktinskog reda u Dalmaciji i Krčkoj biskupiji u drugoj polovini XIX. stoljeća, *Bogoslovska smotra*, 40 (1970), 4, 394 – 412
- Vladislav Brusić, Benediktinska opatija na Košljunu, *Bogoslovska smotra*, 20 (1932), 2, 247 – 258
- Josip Buturac – Antun Ivandija, *Povijest Katoličke Crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973.
- Lovro Katić, *Povijest Katoličke Crkve*, Zagreb 1942.
- Monasi samostana Cascinazza *fondazione per la sussidiarietà*, Benediktinci i stvaranje europske kulture – «Našim rukama, ali Tvojom snagom», Split 2008.
- Jose Orlandis, *Povijest kršćanstva*, Split 2004.
- Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. I., Split 1963.
- Ivan Ostojić, *Hrvatski benediktinci i pokrštenje Poljaka*, *Bogoslovska smotra*, 36 (1966), 3-4, 650 – 652
- Ivan Ostojić, *Koliko je benediktinskih opatija bilo u Solinu za hrvatske dinastije*, *Bogoslovska smotra*, 34 (1964), 2, 301 – 312
- Ivan Ostojić, *Susreti između benediktinskog i dominikanskog reda u Hrvatskoj*, *Bogoslovska smotra*, 36 (1966), 3-4, 703 – 711
- Franjo Šanjek, *Djelo svetog Benedikta ugrađeno u temelje hrvatske pismenosti i kulture*, *Bogoslovska smotra*, 50 (1980), 4, 337 – 344
- Mile Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, *Crkva u svijetu*, Split 1996.